

Мишел Обен

ВОЛТЕРОВО ИНТЕРЕСОВАЊЕ ЗА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ЗЕМЉЕ

Фортису припада највећа заслуга за упознавање Европе са југословенским народима. Његова књига, преведена на француски 1778, открила је нашој публици лепоту српскохрватске народне песме и обичаје југословенског живља из Далмације, такозваних Морлака. До прилично дубоко у XIX век, Фортисова књига ће остати за Французе један од основних извора обавештења о југословенским народима.

Међутим, погрешно је мислити да је Фортисова књига прва и једина подстицала француски интерес за јужне Словене. Пратећи ток међународних догађаја, наша публика је „открила” прилике на Балкану од 1768. до 1774. Наиме, та година није само година објављивања *Путовања у Далмацију* већ и година Кучук-Кајнарџијског мира.

Уговором у Кучук-Кајнарџији завршава се шестогодишњи руско-турски рат. Француска интелигенција, и нарочито енциклопедисти и филозофи, пажљиво су пратили рат који је Катарина II водила против султана Мустафе II. Сматрали су Катарину узором напредног владара и подржавали све њене подухвате. Тада почињу да се интересују за балканске народе, непосредно уплетане у саме војничке походе и у политичке комбинације великих сила.

Додуше, као класични филозофи по образовању, наши писци се највише интересују за Грчку. Albert Lortholary, специјалист те епохе и писац ауторитативне књиге: *Le Mirage russe en France au XVIIIème siècle*, констатије да је тада положен темељ филхеленизма у Француској (стр. 134). У мањој мери, тада се рађају и прве симпатије Француза за југословенске народе.

До тада се врло мало знало у Француској о балканским савременим народима. Хрвати су сматрани једним родом аустријске војске, Босна, Србија, Бугарска су само имена турских покрајина, Велика Енциклопедија, која пише под *Servie*: „On y compte à peine un millier de chrétiens sous un évêque latin que les Turcs tolèrent”, даје речит пример нашег тадашњег незнања.

Мислио сам да не би било незанимљиво тражити код Волтера, у много чему књижевног оличења свог века, трагове француског открића југословенских народа. Видећемо колико је мало знао и шта је научио за време руско-турског рата.

Посвећујући нека поглавља у *Essai sur les mœurs*, Хуњадију и Скен-дербегу, Волтер наилази на занимљиву личност српског деспота Ђурђа Бранковића. Не размишљајући много о историјским приликама, он види леп пример верске трпељивости у удаји деспотове ћерке Маре (коју погрешно зове мајчиним именом *Irène*) за султана Мурата II.

У истом делу, Волтер дуго и доста нетачно пише о погибији угарско-хрватске краљице Јелисавете. Зове убицу „un comte de Hornas, ban de Croatie”, бркајући бана Ивана од Палижне са Ладиславом Хорватом. Интересантно је приметити да и Фортис, у свом *Путовању*, наводи ту исту епизоду из хрватске историје. Као и Волтер, извлачи из анегдоте антифеудалну поуку.

Ни југословенским народима свога доба, Волтерови појмови нису баш прецизни. Нарочито није лако видети шта је за њега Угарска а шта Далмација. Свакако је његов појам Далмације много шири од Млетачке Далмације, кад наводи Далматинце и Мађаре као суседне ако не исте народе (*Essai sur les mœurs*, II, 153–154). Он употребљава подједнако називе *Illyriens*, *Sclavons* и *Dalmates* а да читалац не може да види ра-злику између та три народа. Има јаснију представу о југословенским војницима који ратују у хабзбуршким редовима. Примећује у *Précis du siècle de Louis XV*: „Les pandours sont des Sclavons qui habitent le nord de la Drave et de la Save” (*Oeuvres historiques* – coll. *Pléiade* – 1340) и, мало даље: „Les Croates, appelés en France caravates, sont des miliciens de Croatie” (ib. 1341).

Као што смо могли очекивати, Волтер дели предрасуде свог доба о Морлацима. Сам Фортис, пре него што ће написати, како каже, „апологију” Морлака, признаје да они важе у Венецији за „дивљи, нечовечни, неумни народ, склон на све злочине” (франц. издање, I, 65). Стога се нећемо чудити да их Волтер сматра за „le peuple le plus farouche de la terre” (*Essai sur les mœurs*, II, 725). На другом месту, наводи примере дивљих народа: „un Morlaque, un Islandais, un Lapon, un Hottentot” (*Essai sur les mœurs*, Introduction, VII). Али и Фортис упоређује Морлаке са Хотентотима (I, 85), због заједничког непознавања економије. Чини се да Волтер зна за касније толико наглашавану осветољубивост Морлака, јер их упоређује са Корзиканцима (Иб., II, 725).

На почетку руско-турског рата, Волтер почиње да се ближе интересује за југословенске прилике. Он свуда тражи савезнике за царицу Катарину, своју *Cateau*, како је фамилијарно зове. Наговора пруског краља

Фридриха Великог да се и он дигне против Мустафе: „Vous devriez bien vous arranger pour attraper quelques dépouilles de ce gros cochon” (27. IV 1770). Љути се на Венецију, која би, по његовом мишљењу, лако могла да поврати Кандију. Али се највише носи мишљу да ће Аустрија искористити руско-турски сукоб за освајање Босне и Србије. Од 1768. до 1773, неуморно понавља, у писмима или политичким памфлетима, ту своју замисао, која ће бити, неколико година касније, основа такозваног „грчког пројекта”.

Обавештен о току рата од самих Руса или преко новина, Волтер врло пажљиво прати војничке операције.

У јесен 1771, огорчен је што Дубровник тражи аустријску заштиту. Наиме, Република светог Влаха, прогласивши неутралност, превезла је турску војску својим бродовима и сада се плаши репресалија којима прети командант руске флоте у средоземном мору, Алексеј Орлов. Волтер пише царици: „Mais d'où vient que Raguse, l'ancienne Epidaurum (à ce qu'on dit), laquelle appartient si longtemps à l'empire d'Occident?” (2. XI 1771). Брка оба Епидауруса и као да верује да Дубровник по свему, ваљда и по вери, припада источном царству. Толико му је невероватан глас да је Дубровник затражио аустријску заштиту да пише свом дописнику у Марсељу, познатом трговцу калвинисти Одиберу (Audibert) молећи га „de me mander s'il est vrai que (...) Raguse s'est mis sous la protection du St Empire romain” (2. X 1771).

Није нам познат садржај Одиберова одговора, али можемо сигурно утврдити да је Волтер сазнао за дубровачки католицизам. Наиме, ускоро затим пише антирелигиозни памфлет са називом: *Instruction du gardien des Capucins de Raguse à frère Pediculoso partant pour la Terre sainte*.

По самом тексту тог *Унутства*, види се да је по среди додаток ранијем памфлету *Questions de Zapata* (1766), у којем се набрајају све невероватности новог и старог завета. По Волтеревој преписци са Фридрихом II и са Даламбером (D'Alembert) из истих година (1770. и 1771) сазнајемо да назива Педикулосима, тј. вашљивцима, фратре фрањевачког реда. Очигледно да је Волтер обавештен о улози коју „мала браћа”, играју у Дубровнику. У *Унутству* гвардијана дубровачких Фрањеваца помињу се вампири. Али тиме Волтер жели да се руга теологу Калмеу (Calmet), без алузија чини ми се, на морлачко веровање у вампире.

Волтер се интересује не само за Дубровник, који се супротставља руској политици; интересује се и за Црну Гору, руског савезника.

У фебруару 1770. пише царици Катарини и нуди јој офицере калвинисте које је сардински краљ отпустио и који, по Волтерову предлогу, „pourraient servir à discipliner les Monténégrins” (2. II 1770).

У мају исте године, поново помиње Црногорце у писму Катарини: „Je suis sûr que vos mesures sont bien prises en Grèce, qui l'on a donné des armes aux Spartiates, que les Monténégrins se joignent à eux” (18. V 1770).

Још те године, Волтер објављује политички памфлет у којем износи своје ставове о руско-турском сукобу. Памфлет је тобожњи превод једне немачке песме, дела Жана Плокофа (Jean Plokof). Да је Жан Плокоф у ствари сам Волтер, зна Катарина, како се то види из њене преписке (Волтеру, 9/20. V 1770). У памфлету, Волтер понавља још једанпут своју идеју о подели Турске: „Chassez Mustapha et partagez”! Наговара Аустријанце да освоје Србију: „Le Servie tend les bras au jeune empereur des Romains et lui crie: Délivrez-moi du joug des Ottomans”. По самом изразу „отомански јарам” уочава се колико је Волтер, приликом руско-турског рата, променио своје старе ставове. Дотад је волео да истиче турску трпељивост на рачун хришћанског фанатизма. (Још недавно је писао за Турке: „Ils ne sont pas persécuteurs” (Далемберу, 4. IX 1769). Сада, према подацима којима располаже, први од француских писаца, заузима се за ослобођење Срба од Турака и, двадесет година пре Доситеја, који ће певати: „Виват Јосиф Втори – Србије миле мили господару!”, нуди Србију Јосифу II.

У том истом памфлету Волтер је, колико ја знам, први француски писац који пише хвалоспев црногорском јунаштву:

„La patrie des Thémistocle et des Miltiade secoue ses fers en voyant planer au loin l'aigle de Catherine; mais elle ne peut encore les briser. Quoi donc! n'y aurait-il en Europe qu'un petit peuple ignoré, unne poignée de Monténégrins, une formilière, qui osât suivre les traces que cette aigle triomphante nous montre du haut des airs de son vol impétueux?”

Волтерово признање није остало незапажено у Црној Гори. Његошев секретар, Димитрије Милаковић, пише у својој *Историји Црне Горе*, у поглављу посвећеном Шћепану Малом: „У ово вријеме споменуо је и Волтер Црногорце, укоравајући њима Европу. Тај његов укор, колико се сјећам што сам у преводу на руском језику, читао, од прилике овако гласи: „Отачаство Темистокла и Милцијада, издалека гледајући на орлове Јекатерине II, кида своје окове, али их није кадро прекинути. Шта, зар нема у Европи народа осим шаке Црногораца, мравињаку podobних, који би дао помоћ Јекатерини?”¹

Можемо приметити да, не само по мистификацији тобожњег превода већ и по истицању несразмера између европског незнања о Црној Гори и њеног хероизма, Волтер наговештава Меримеа (Mérimée).

¹ Д. Милаковић: *Историја Црне Горе*, Задар, 1851, стр. 169.

Тако Волтер, својим интересовањем за југословенске земље за време руско-турског рата, припрема на свој начин духовну климу у којој ће се појавити Фортисово *Путовање у Далмацију*.

M.[ichel] Aubin

RÉSUMÉ

Voltaire, dans ses oeuvres historiques, évoque à plusieurs reprises les pays et les peuples de l'actuelle Yougoslavie. Il y partage l'ignorance et les préjugés de son temps. Ce n'est qu'au cours de la guerre russo-turque de 1768–1774 que, soutenant activement la politique de Catherine II, il porte un intérêt plus attentif aux Balkans. C'est à cette époque qu'il faut chercher l'origine du philhellénisme français comme aussi, plus généralement, de la sympathie envers les peuples soumis aux Turcs. Voltaire s'informe sur Raguse et en brocarde les franciscains. Il publie un pamphlet intitulé *Traduction du poème de Jean Plokoff* où, favorable au partage de la Turquie d'Europe, il réclame la libération des Serbes du „joug ottoman” et exalte l'éroïsme des Monténégrins, seul peuple d'Europe à avoir eu le courage de suivre Catherine II dans son entreprise. Non seulement Voltaire, par ce texte, joue un rôle de pionnier dans la littérature française, mais sa sympathie éclaire le climat intellectuel dans lequel apparaît, l'année même où se termine le conflit russo-turque, l'ouvrage de Fortis rehabilitant les Morlaques.